

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ



Πρόλογος	11
Εισαγωγή	17
Κεφάλαιο 1. Η εννοιολόγηση του χορού	33
1.1. Τι είναι χορός	33
1.1.2. Τι ορίζεται ως «παραδοσιακός λαϊκός χορός»	36
1.1.3. Ορισμός και έννοια του χορού στην εκπαίδευση	38
1.2. Ο χορός ως σύστημα επικοινωνίας	41
1.2.1. Σωματοκιναισθητική νοημοσύνη	41
1.2.2. Ενσωματωμένη γνώση	43
1.2.3. Ο χορός ως «γλώσσα του σώματος»	45
1.3. Χορός και ταυτότητες	47
1.4. Η εννοιολόγηση του παραδοσιακού χορού	51
1.5. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του παραδοσιακού χορού	56
1.5.1. Συλλογικότητα, αυτοσχεδιασμός, αισθητική	57
1.5.2. Χορευτικά σχήματα και λαβές	59
1.5.3. Τριοδιάστατη ενότητα: μουσική, τραγούδι, κίνηση	60
Κεφάλαιο 2. Ιστορική αναδρομή	67
2.1. Πρώτη χρονική περίοδος: 1914 (1899) - 1934	69
2.1.1. Το πλαίσιο	69
2.1.2. Λαογραφία και χορός	73
2.1.3. Η ενσωμάτωση των «επιχώριων παιδιών» στην εκπαίδευση	77
2.1.4. Η ένταξη του παραδοσιακού χορού στη δημόσια εκπαίδευση	84

2.1.5. Το περιεχόμενο του αντικειμένου «εθνικοί χοροί» κατά την πρώτη χρονική περίοδο	106
2.2. Δεύτερη χρονική περίοδος: 1935-1974	116
2.2.1. Πρώτη χρονική υποπερίοδος: 1935-1960	116
2.2.2. Δεύτερη χρονική υποπερίοδος: 1961-1974	121
2.2.3. Το περιεχόμενο του αντικειμένου «εθνικοί χοροί» κατά τη δεύτερη χρονική περίοδο	128
2.3. Τρίτη χρονική περίοδος: 1975-2016	134
2.3.1. Πρώτη χρονική υποπερίοδος: 1975-2002	134
2.3.2. Το αντικείμενο του παραδοσιακού χορού στο δημοτικό σχολείο την τρίτη χρονική περίοδο	147
2.3.3. Το αντικείμενο του ελληνικού παραδοσιακού χορού τη δεύτερη χρονική υποπερίοδος: 2003-2016	155

Κεφάλαιο 3. Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός

στα προγράμματα σπουδών και τα διδακτικά εγχειρίδια	157
3.1. Εισαγωγή	157
3.2. Σύγχρονες προσεγγίσεις στον σχεδιασμό των προγραμμάτων σπουδών	160
3.3. Θεωρητικά μοντέλα/προσεγγίσεις προγραμμάτων σπουδών του χορού στην εκπαίδευση	163
3.3.1. Μοντέλα σχεδιασμού αναλυτικών προγραμμάτων Φυσικής Αγωγής	163
3.3.2. Μοντέλα σχεδιασμού προγραμμάτων σπουδών του χορού στην εκπαίδευση	166
3.3.3. Σύγχρονες προσεγγίσεις στον σχεδιασμό προγραμμάτων σπουδών του χορού στην εκπαίδευση	171
3.4. Το πρόγραμμα σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.-Α.Π.Σ.) του ελληνικού παραδοσιακού χορού για την υποχρεωτική εκπαίδευση	174
3.4.1. Εισαγωγή	174
3.4.2. Παρουσίαση του Δ.Ε.Π.Π.Σ.-Α.Π.Σ.	177

3.4.3. Σκοποί και στόχοι του ελληνικού παραδοσιακού χορού στην υποχρεωτική εκπαίδευση	179
3.4.4. «Περιεχόμενα - Διδακτέα ύλη» του ελληνικού παραδοσιακού χορού στην υποχρεωτική εκπαίδευση	183
3.4.5. Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες της διαθεματικής προσέγγισης	188
3.5. Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός στα διδακτικά εγχειρίδια	194
3.5.1. Εισαγωγή	194
3.5.2. Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός στα εγχειρίδια του δημοτικού	198
3.5.3. Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός στα εγχειρίδια του γυμνασίου	203

Κεφάλαια 4. Σύγχρονες προσεγγίσεις στη διδασκαλία

του παραδοσιακού χορού	211
4.1. Εισαγωγή	211
4.2. Το ζήτημα της επιλογής, της οργάνωσης και της διάταξης της ύλης για το αντικείμενο του παραδοσιακού χορού	217
4.3. Σύγχρονες προσεγγίσεις στη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού	227
4.3.1. Δημιουργικές προσεγγίσεις στη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού	232
4.3.2. Η αξιοποίηση της μουσικοκινητικής αγωγής στη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού	237
4.3.3. Κριτήρια επιλογής εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία-μάθηση του παραδοσιακού χορού	240
4.3.4. Η διαθεματική προσέγγιση στη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού	253
Α. Διαθεματικές προσεγγίσεις στο πρόγραμμα σπουδών του ελληνικού παραδοσιακού χορού	258

Β. Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση	261
Γ. Η μέθοδος project στη διδασκαλία-μάθηση του παραδοσιακού χορού	273
Δ. Η διδασκαλία-μάθηση του παραδοσιακού χορού μέσα από λαϊκά δρώμενα-τελετουργίες	277
Ε. Διδακτικό σενάριο: ένα μοντέλο εφαρμογής εναλλακτικών προσεγγίσεων στη διδασκαλία-μάθηση του παραδοσιακού χορού	285
<i>Παράδειγμα εφαρμογής διδακτικού σεναρίου στο αντικείμενο του εδαφικού παραδοσιακού χορού</i>	<i>293</i>
Επίλογος	305
Βιβλιογραφία	307

ΠΡΟΛΟΓΟΣ



Το βιβλίο αυτό αποτελεί καρπό πολύχρονης ενασχόλησης με τη θεωρητική μελέτη και την πρακτική εφαρμογή του παραδοσιακού χορού και γράφτηκε με την προσδοκία να καλύψει ένα κενό όσον αφορά το αντικείμενο του χορού στην εκπαίδευση. Η γνώση και η εμπειρία που αποκόμισα κατά τη διάρκεια μιας πορείας τριάντα πέντε χρόνων στο δημόσιο σχολείο υπήρξε πολύτιμος αρωγός στην προσπάθειά μου. Η ενασχόληση αυτή με οδήγησε να προσεγγίσω σφαιρικά και συστηματικά τον παραδοσιακό χορό στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και να αποτολμήσω ένα δύσκολο εγχείρημα, με σκοπό να συμβάλω στην καλύτερη κατανόηση του χορού ως διδακτικού αντικειμένου και στην αποτελεσματικότερη αξιοποίησή του στη σχολική πράξη.

Η αναλυτική παρουσίαση επιστημονικών θέσεων και θεωρήσεων για το αντικείμενο του χορού στην εκπαίδευση, καθώς και η διεξοδικότερη ενασχόληση με διδακτικές μεθοδολογίες που συνεισφέρουν στην ολιστική προσέγγιση του παραδοσιακού χορού, απορρέουν από τον προβληματισμό που αναπύχθηκε κατά την εκπόνηση της διατριβής μου για τον ελληνικό παραδοσιακό χορό στην υποχρεωτική εκπαίδευση στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι αναζητήσεις αυτές μορφοποιήθηκαν σταδιακά και βρήκαν εφαρμογή κατά τη διάρκεια της θητείας μου ως σχολικής συμβούλου. Τότε είχα την ευκαιρία να σχεδιάσω και να παρουσιάσω, σε πολλές επιμορφωτικές συναντήσεις και

σεμινάρια για τους εκπαιδευτικούς των περιφερειών μου, προτάσεις διδασκαλίας του χορού με βάση σύγχρονες μεθοδολογίες, οι οποίες στη συνέχεια εφαρμόστηκαν στη σχολική τάξη – εφαρμογή που ανέδειξε τη θετική συμβολή τους στην ολιστική προσέγγιση του παραδοσιακού χορού.

Ο χορός συμπυκνώνει τον πλούτο των αξιών που εμπεριέχει η ελληνική λαϊκή παράδοση και μπορεί να συνεισφέρει πολύπλευρα στην υλοποίηση των επιδιώξεων της εκπαίδευσης. Το χορευτικό σώμα, όπως έχουν διαπιστώσει πρόσφατες έρευνες, απεικονίζει με συγκεκριμένους τρόπους έναν δεδομένο πολιτισμό, προσδίδει υλική υπόσταση στις αξίες και τις πρακτικές μιας κοινωνικής ομάδας και γίνεται φορέας συμπυκνωμένων σημασιών και νοημάτων. Η συνάρθρωση του λαϊκού χορού από τρεις διακριτές «γλώσσες» –τη φωνητική, τη μουσική και τη σωματοκινησιακή– αναγορεύει τον παραδοσιακό χορό σε προνομιακό αντικείμενο διδασκαλίας και μάθησης, δεδομένο που ενισχύθηκε τα τελευταία χρόνια από τις σχετικές μελέτες για την ύπαρξη των πολλαπλών τύπων νοημοσύνης. Μέσα από την ολιστική του προσέγγιση, ως πολιτισμικό προϊόν και ως τρισδιάστατη ενότητα κίνησης, μουσικής και λόγου, και με τη χρήση σύγχρονων διδακτικών προσεγγίσεων, ο παραδοσιακός χορός συνιστά ένα παιδαγωγικό μέσο που συνδέει το παρόν με το παρελθόν, το τοπικό με το παγκόσμιο, το άτομο με τη συλλογικότητα.

Ειδικότερα η παρούσα μελέτη καταγράφει την ανάδειξη και τη διαδρομή του παραδοσιακού χορού ως διδακτικού αντικείμενου, από την ένταξή του στο δημόσιο σχολείο το 1914 έως σήμερα, σε συσχέτιση με το εκάστοτε εκπαιδευτικό και το άμεσα συνδεδεμένο με την κατασκευή της ελληνικής ταυτότητας

ιστορικο-ιδεολογικό πλαίσιο. Παρουσιάζει τις σύγχρονες αντιλήψεις για τον χορό στην εκπαίδευση και προβαίνει στην κριτική επισκόπηση των προγραμμάτων σπουδών και των σχολικών εγχειριδίων του ελληνικού παραδοσιακού χορού. Ένα σημαντικό μέρος του βιβλίου αφιερώνεται στις προτάσεις για τη διδασκαλία του παραδοσιακού χορού, συνδέοντας ποικίλα θεωρητικά μοντέλα και μεθόδους με την εκπαιδευτική πράξη.

Παρόλο που ο χορός έχει μακρά παρουσία στο ελληνικό σχολείο και οι μελέτες για τις λαϊκές χορευτικές δημιουργίες έχουν αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, ελάχιστες είναι οι εργασίες για τον χορό ως αντικείμενο του σχολικού προγράμματος, στοιχεία που ανιχνεύονται και στα αντίστοιχα προγράμματα σπουδών και στα σχολικά βιβλία. Σήμερα είναι αναγκαίο, με δεδομένη τη γνώση για τη συνεισφορά του χορού στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που συνδέονται με ποικίλες περιοχές γνώσης (ανάπτυξη γλωσσικών, μουσικών και κινητικών δεξιοτήτων, εμπάθυνση σε θέματα ιστορίας, γεωγραφίας και κοινωνικής-πολιτικής αγωγής), να επιδιώξουμε συνειδητά την ανάπτυξη της αυτογνωσίας και τον σεβασμό στις πολιτιστικές αξίες των «άλλων». Επιπλέον, η καλλιέργεια, μέσω του χορού, ικανοτήτων όπως η κριτική σκέψη, η δημιουργικότητα, η κατανόηση των αισθητικών αξιών, αλλά και η δυνατότητα σύνδεσης του χορού με τα άλλα μαθήματα του σχολικού προγράμματος αναδεικνύουν τον χορό σε ένα εκπαιδευτικό μέσο που μπορεί να αξιοποιηθεί πολύπλευρα στο σχολικό περιβάλλον.

Από όλα τα παραπάνω προέκυψαν η αναζήτηση και ο σχεδιασμός των καινοτόμων προσεγγίσεων για τη διδασκαλία-μάθηση του παραδοσιακού χορού που παρουσιάζονται στο ανά χειρας βιβλίο. Η ολιστική και διαθεματική προσέγγιση του χο-

ρού με τη χρήση ανακαλυπτικών, συμμετοχικών και βιωματικών μεθοδολογιών συνεισφέρει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών και στη δημιουργία συνειδητοποιημένων πολιτών. Μέσα από τη διδασκαλία του χορού, οι μαθητές/-τριες όχι μόνο μαθαίνουν χορευτικές κινήσεις, αλλά αποκτούν και τη δυνατότητα βαθύτερης κατανόησης για τους ανθρώπους, τον πολιτισμό και τον τόπο από όπου «προέρχεται» ο χορός, αναδεικνύοντας τον παραδοσιακό χορό στην εκπαίδευση σε ένα δυναμικό μέσο για έκφραση και δημιουργικότητα, απελευθέρωση του ατόμου, πολιτισμική κατανόηση και καλύτερη κοινωνική συμβίωση. Η διδασκαλία-μάθηση του παραδοσιακού χορού με συνεργατικές μεθοδολογίες ενισχύει την αυτοπεποίθηση, καλλιεργεί την ενσυναίσθηση και τις αξίες της συλλογικότητας, ενώ λειτουργεί και ως διαδικασία αποφόρτισης από τη σκληρή καθημερινή εκπαιδευτική πράξη, συμβάλλοντας στην πρόληψη και καταπολέμηση της βίας και του εκφοβισμού. Όπως τονίζει η Hanna, «μαθαίνοντας τους χορούς των άλλων ανθρώπων, μαθαίνεις να αγαπάς τους ίδιους τους ανθρώπους».

Ευελπιστώ η μελέτη αυτή να συμβάλει στη σφαιρική αντιμετώπιση του παραδοσιακού χορού ως αντικειμένου της εκπαίδευσης και στην ανάπτυξη ενός σύγχρονου προγράμματος σπουδών για τον χορό· κυρίως δε στην αξιοποίηση διδακτικών μεθόδων που προσεγγίζουν τον παραδοσιακό χορό ως πολιτισμική ολότητα, αποτελώντας ένα χρήσιμο βοήθημα για τους εκπαιδευτικούς της πράξης. Σήμερα, που η επιστήμη και η τεχνολογία αναπτύσσονται ραγδαία και που οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές αλλαγές επηρεάζουν άμεσα και «χωρίς σύνορα» όλες τις χώρες, ο προβληματισμός για το «τι

και πώς» διδάσκουμε συνιστά επείγουσα ανάγκη για όλα τα αντικείμενα του σχολικού προγράμματος.

Πολλές ευχαριστίες οφείλω στην οικογένειά μου, στον Δημήτρην, τον Θάνο και τον Γιώργο για τη συνεχή υποστήριξη και τη βοήθειά τους καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής του βιβλίου. Ευχαριστώ επίσης όλους τους φίλους που, με τις κριτικές επισημάνσεις και την προθυμία τους να συζητήσουν μαζί μου τους προβληματισμούς για διάφορες πτυχές της εργασίας, συνέβαλαν στην ολοκλήρωσή της. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στη φίλη και συνάδελφο Μάγδα Ζωγράφου, καθηγήτρια του Τμήματος Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών, για την επιστημονική καθοδήγηση και την ηθική υποστήριξη σε όλες τις φάσεις της εκπόνησης της διατριβής, αλλά και της συγγραφής του βιβλίου. Ευχαριστώ επίσης τον Ευάγγελο Αυδίκο, καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, διευθυντή της σειράς «Λαϊκοί Πολιτισμοί» των εκδόσεων Πεδίο, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και την επιστημονική υποστήριξη. Τέλος, ευχαριστίες οφείλω στους συναδέλφους των Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής και Δ' Αθήνας, όπου υπηρέτησα ως σχολική σύμβουλος, για τη δυνατότητα που μου έδωσαν να δω τις προτάσεις μου για τη διδασκαλία του χορού να βρίσκουν εφαρμογή στη σχολική πράξη. Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την ανιψιά μου, Θεοδοσία Κώτσικα, για την τόσο εκφραστική εικόνα που φιλοτέχνησε ειδικά για το εξώφυλλο του βιβλίου.

Δρ. Ελευθερία Γκαρτζονίκα-Κώτσικα
Σχολική Σύμβουλος Φυσικής Αγωγής